

Mile Budak, Ognjišče. Roman iz kmečkega življenja v Liki. Prevedel Severin Šali. Opremil arh. Vlado Gajšek. I. knjiga. 438 strani. II. knjiga. 398 strani. Založba »Naša knjiga«, Ljudska knjigarna v Ljubljani. 1942-XX.

Budakov roman o liških ljudeh je izšel leta 1938. Spričo svoje obsežnosti in velike problematike je na mah zbudil splošno pozornost in navdušenje. Nekateri kritiki so ga postavili ob stran Reymontovim Kmetom ali še celo nad nje. Toda med Kmeti in Ognjiščem je vendarle precejšna razlika, dasi ni mōči tajiti, da brez Kmetov takega Ognjišča ne bi dobili.

Liki je Budak že prej posvetil nekaj zbirk krajše proze, a Ognjišče je tako obširen tekst, tako poln epike, globine, psihologije, modrosti in drobnih opazovanj, da človek skoraj ne more verjeti, da bi bil roman napisan v slabem poldrugem mesecu, kakor je zatrdil Budak sam.

Dogajanje romana je Budak postavil v razdobje kakih petnajstih let (približno od 1910 do 1925). Kraj, kjer se dejanje vrši, je liška vas v fari svetega Roka. Tam se razgrinjajo zeleni Doci in Drage, povezani s številnimi hribčki in dolinicami, ki se skoz hoste in poseke položno vzpenjajo proti skalnemu vznožju visokega Velebita. Ta kakor večni varuh gleda svoje drage otroke: liške griče, liške dolinice in liške potoke (I, 235). Ljudstvo je preprosto, majhno, vsakdanje delovno, ki v potu svojega obraza je suho, grenko skorjico kruha in jo beli z najgršo kletvijo in najprisrčnejšo molitvijo, z evangelijskim usmiljenjem do svojega bližnjega in z neusmiljenimi, okrutnimi zločini (I, 110).

Kratka in bistvena vsebina bi bila tale:

Blažić ne pusti, da bi sin Mića pripeljal na dedno ognjišče Anero, ker ima sam svoje namene z njo, zato si mlada človeka postavita skromno bajtico in srečno zaživita v veliki ljubezni. Vojska pobere moške, Mića se ne vrne, Anera ostane sama z dvema otrokoma. Blažića žene pohota k Aneri, a vdova se ga čvrsto oteplje. Večinoma je na dnini pri Lukanu, ki je po značaju in srcu Blažićevo živo nasprotje. Lukanu pomrjo otroci in žena, nikomur ne bo mogel zapustiti svojega ognjišča. Zaživi z Anero, ki mu rodi tri hčerke. Ob glasu, da se vrača Mića iz ruskega ujetništva, čaka Anera moža v svoji bajti. Tam jo zaleze Blažić in v borbi zaduši. Lukan edini ve za krivca, a miruje, dokler ne zagotovi svojemu ognjišču moške krvi: to sta Anerina fantka. V tihi in neizprosni borbi dveh natur in značajev Lukan ubije Blažića.

Okrog osi ženska-ognjišče se zaplete in razplete zgodba treh osrednjih postav romana: Blažića—Anere—Lukana. Največ pažnje je pisatelj posvetil Blažiću.

Blažić je demonski človek. V teku dogajanja postaja vedno bolj poosebljen vrag. Gonilna sila vseh njegovih misli, besed in dejanj je spolno poželenje po Aneri. Živel je nekaj let v Ameriki, tam doživel marsikaj in se vrnil zasmehljiv ko nož. Na življenje gleda z drugačnimi očmi ko drugi vaščani. Anere ne mara v hišo, ker ga je strah greha z njo. »Manj grešim tako, kakor pa če jo pustim v hišo in na svoje ognjišče.« (I, 91.) Moli, kakor melje mlin. Žena Manda trpi zasmeh in udarce samo zaradi ognjišča. Blažić se hoče odkrižati sina Jose. »V snu mu je pošepetalo: ‚Vzemi svojega cigana, odpelji ga v goro, in — konec! Kako, že sam veš.‘« (I, 214.) Iz notranjega nagiba ne spoštuje in ne priznava nobene postave, en sam strah pozna — to so žandarji. Po postavah se ravna samo zaradi žandarjev: to so ‚angeli varuhi‘. Vest mu je samo »strah pred žandarjem in vragom; posebno — pred žandarjem, kajti ta se ne boji ne svetega križa ne žegnane vode« (I, 226). Njegova prava hudo-bija je, da se z vsem, kar je na nebu in na zemlji, igra kakor svinja z mehcom (I, 239). Prst mu ni nekaj svetega in dragega kot očetu Vidurini: če jo prepeče sonce, mu je prah, če jo razmoči dež, pa blato. Čuti naravnost nagonsko potrebo, da večkrat pretepe ženo. Ko iz raznih vzrokov ne more utešiti poželenja po Aneri, se zaveda svojega stanja. »Lajam sam nase ko priklenjen pes, ki je vedno na verigi.« (I, 274.) Prizor, kako v divjosti in trmi svoje demonske notranjosti ugonobi par juncev (I, 278/9), je eden najmočnejših v romanu. Družina mu postane tako zoprna, da se preseli med živino v stare jasli. Manda pravi o njem: »Tri četrtine najinega skupnega življenja ni govoril

z mano, ostalo četrtino pa je lajal kakor privezan pes« (I, 285). Sinovo smrt v vojski odpravi Blažič z besedami: »Koliko jih je že padlo boljših in pošte-nejših, pa zakaj bi moral biti ravno on izjema?« (I, 313.) Mejnik v Blažičevem življenju je zlom njegove brezobzirne moči ob močnejšem sinu, a še zmerom se z glavo igra, kdor se postavi pred Blažiča, kadar ta urejuje z ženo. Celo Lukan sodi o snahinem očetu: »Morali bi ga privezati konjem za rep in ga razčvetveriti!« (I, 416). Blažiča ne moreš sovražiti, ker je zver, ne človek. Skuša napraviti razdor med sinovoma, nato med sinom in snaho, ko mu ne uspe, se zaman skuša postaviti za samostojnega gospodarja. Anera se ga boji in izogiblje, on pa sodi o tej svoji »kraljici v vilinski srajčki«: »Kdor se je ne bi zaželel, tega bi morali kamenjati.« Poln je zlobe: »Če bi mogel biti samo enkrat, od zarje do zarje, vrag, o potem bi že uredil svet, da bi še dolgo pripovedovali o tem!« Svoje otroke slabo sodi in tudi oni ga poznajo dobro, a merilo za njihovo spoštovanje je dejstvo, da jim je oče. Anera, misli, se bo dala ujeti ko koza in se božati ko mačica. Gleda jo ko čudovit privid, hodi okoli nje ko medved okoli koruze. V sumničenju, šali in norčevanju je pravi satan, ki mu ni mōči priti na konec, v jezi pa je besen ko kača in sopiha ko vol. Kadar koli ima kakšne opravke z vragom, to zmerom zapiše na Mandina pleča. Že od mladih nog zelo rad posluša prepire. Demonska sila v njem je močnejša od pameti in svobodne volje. »Vest ima zmerom mirno kakor najmirnejša, ustaljena mlakuža.« (II, 309.) V življenju je previden kakor kača — dokler mu usodno ne spodleti. Edini, ki mu že od pastirskih let ne gre v račun, je Lukan. A ta je potrpežljiv, oni previden — zato vozita. Skrito nasprotje med njima pa po Anerini smrti naglo raste: kakor dve skali, ki prežita, kdaj se bo katera zrušila na drugo in jo uničila, da tako reši sebe. Ena zadnjih Lukanovih sodb malo pred usodnim spopadom meni o Blažiču, da nosi hudiča v sebi, ta pa uživa samo takrat, ko se dela hudobija in sramota.

Po vseh teh in še mnogih drugih oznakah je Blažič pred bralcem črn in zloben ko sam peklenšček. Njegov značaj nima niti ene svetle strani. Ciničen v mislih in besedah, potuhnjen in popadljiv, norčav in posmehljiv do skrajnosti, materialist vseskozi, skvarjen po tujini, ne vidi v življenju nobene svetlinje, ki bi se ji moral ukloniti: divja strast ga žene dalje in dalje, dokler se ne zruši ubit na starem turškem pokopališču, kamor je sam spravil Lukana v zasedo.

Lukan je čisto drugačen človek. Zaradi zadirčne svakinje si v najlepši slogi z bratom Zekanom postavi svoje ognjišče v hiši, in to ognjišče postane smisel in skrb vsega njegovega življenja. Po značaju je »vedno miren, zmerom usmiljen do otrok in živali; vedno prijazen in zmerom v strahu, da ne bi koga užalil... z druge strani pa molčeč in zaprt, kot da mora vsako besedo premisliti do dna« (I, 30). Ženo Anico ima nadvse rad, zakaj tudi ona je čisto drugačna: zmerom sramežljiva in vase pogreznjena. Lukan se nikdar ne jezi, ne preklinja, ne prepira se, zmerom je točen, ne mara se praskati, kjer ga ne srbi. Izredno dovzeten je za žalost, bolečine in solze. S tem mu Bog res ne prizanaša; umre mu najprej hči Matija, nato žena, potem drugi otroci in brat, sin Ducina mu zblazni, umro snaha, vnuk, Anera, on se pa v izrazih žalosti kar prekaša. Vsako rojstvo pa ga navda z zvrhano mero veselja, zakaj on ve, da so ognjišče, žena in otroci sveta trojica na svetu. Njegovo načelo je, da zemlje in otrok nikoli ni preveč, zato živi v njem strast za kopičenje zemlje, tej strasti pa se pridružuje rahla skopost. Največja tovrstna pridobitev obeh bratovskih ognjišč je pač Kresojičev Dolac. Nestrpno čaka vnuka in, ko se bo to zgodilo, bo zacvetel kakor podlesek izpod snega. Ne hodi v tuje kraje niti po krčmah, kmečko nezaupljiv je do vlaka. Živali ne kolje sam, ker se mu smilijo. »Kdor je pod mojo streho,« pravi, »ta je varen in brez skrbi, kot bi bil v cerkvi« (II, 140). Ognjišče, lastno in tuje, mu je nad vse, zato hodi nalagat v Anerino bajtico, kadar je Anera sama zadržana. Niti drobne potegavščine ni zmožen, ker naredi lahko samo to, kar more občutiti. Zaveda se, da je žena ognjišče in temelj hiši, a mu je vendarle ognjišče prvo: tudi verski pomislek kloni pred njim. Ko se bliža obračun z Blažičem, prihaja

njegova duševna stiska do vrhunca: moli, da bi mu Bog odvzel skušnjavo in zlo. Ve pa, da brani ognjišče, ako brani sebe. Ko vse stori, da bi se izognil spopadu in se pomiril z Blažičem, pa vidi, da ta ne odjenja, se posluži narurne postave in ob ubitem sovražniku prosi Boga odpuščanja in blagoslova svojemu ognjišču.

Silna želja, da bi ohranil ognjišče, in velika srčna mehkoča sta dve osnovni potezi Lukanovega značaja. V tem je dosleden. Vendar pa je preveč dovzeten za jok in solze, za bolečino in žalost — prečustven je. Kakor je Blažič skrajnost slabega, tako je Lukan skrajnost dobrega.

Po svojih duševnih vrlinah se Lukanu postavlja ob stran idealna ženska Anera. Dobra je ko črna zemlja, lepa in zdravega rodu. Kar je Lukanu ognjišče, to je njej Mića: ljubita se že od prvih otroških let. Ko ji kot vdovi prigovarjajo, naj se omoži in naj ne zavrača tako dobrih snubcev, se ne zboji revščine. »Jaz bom beračila s pesmijo na ustih, če mi je Bog to namenil, zato me pustite na miru« (I, 315). Take ljubezni, kakor je njena, še ni bilo v Liki. Ob Mićevi smrti Anera ne joka: zakaj njena duša je sprejela in prenesla tolikšno ljubezen, da more tudi dalje živeti od nje, do snidenja na onem svetu. Glede tasta Blažiča ve, da ji s silo ne more ničesar storiti, vendar pa bi rajši umrla kakor prišla v tako zagato. Govori in dela pametno, da je bližnjim v zgled. Ve, kaj namerava Blažič, a molči, da ne bi sramota pala na njegovo ognjišče. Svojo življenjsko nalogo vidi v tem, da varuje Mićino in svojo bajtico. Na dnini ne dela za denar, ona je božji delavec na božji njivi. Z Lukanom jo zbliža samo božja dobrotta. Vztrajno upa, da ji Mića le še kje živi. Z mirnimi in zbranimi besedami: »Lahko ti rodim otroka« — do viška osreči Lukana. Zaživi z njim neporočena, dokler ne pride cerkveno dovoljenje za poroko. Govorica o Mićevi vrnitvi jo vznemiri, vest pa ji je mirna.

Anera je sončna ženska, blagoslov za svojo okolico, zgledno pametna in pridna, pa tudi ona povzdignjena nad resničnost. Lukan, Ducina in drugi bi na njeno besedo ali naročilo vse storili. Zaveda se dolžnosti ženske: roditi otroke, sinove. Verski pomisleki je pri tem ne ustavljajo. Kakor Blažič in Lukan, tako je tudi ona naturen človek. Ne ozira se toliko na svetne in cerkvene postave kolikor na gon prirodno nepokvarjenega človeka, ki še ves diši po zemlji in živi po postavah lastnega srca.

Med drugimi osebami je plastična zlasti Manda, tip žene in matere, ki ji je edino orožje ostra in zbadljiva graja nehvaležnega moža, edina tolažba povezanost z dragimi otroki. Tudi drugi ljudje v romanu so dobri, nekateri celo idealni, zlasti Zekan, dočim ima njegova snaha Jela več potez grabežljivosti.

Ideja romana je boj dobrega in zla, poosebljenega v dveh glavnih junakih: Lukanu in Blažiču. Zlo zmaguje, a dobro zmaga. Hkrati s tem bojem je očiten tudi boj narurno poštenega, v rodno zemljo vraslega človeka z narurno skvarjenim, po tujini pohujšanim človekom. Zmagata zemlja in poštenost. Ali ob vsem tem začuti bralec sem ter tja skoraj malikovanje ognjišča, kateremu se podrejšajo duhovne vrednote; na nekaterih mestih ima človek občutek nekakega panteističnega doživljanja Boga. Ne vem, ali živijo v Liki taki skrajnostni tipi, kot so Blažič, Lukan, Anera, in tako v božjo voljo vdani ljudje, v katerih se krščanstvo še ni organsko zlilo z narurnim zdravjem v tip povprečnega človeka.

Ti pomisleki pa nikakor ne jemljejo Ognjišču velike etične vrednosti niti pohvale pisatelju, ki je v letih najbujnejšega prevratnega slovstva pokazal človeku rešilno pot v hišo, v družino, k ognjišču. Poudarek leži na epiki in na psiholoških analizah oseb, ali tudi mnogo poezije je v kratkih odstavkih raztresene po romanu (lepota oranja in košnje, solz in joka, počutje na senu, delo v planini pozimi, čudovitost zimske noči), pa tudi mnogo modrosti o Bogu, o življenju in o družbi (molitev pred jedjo, veličina Anerinega očenaša, lepota Matijine duše pred smrtjo, kakšna morata biti kmečki človek in prava žena, modrost o smrti, o čustvu, kdaj so otroci srečni, kakšen je možki, kdaj se tašča in snaha razumeta i. dr.). Vse je skrbno razvrščeno in utemeljeno, dejanje pa se razpleta počasi v pravi epski širini. Pisatelj si v posmehljivi

obliki privoščiči učitelja Fičfiriča, v prikriti obliki obsodi oblasti zaradi zanemarjenih zdravstvenih razmer in iz teh izviraajočega umiranja otrok. Nekateri prizori so zelo močni (že omenjena ugonobitev juncev, sinovska ljubezen premaga satana v očetu, Blažič nese križ ob Anerinem pogrebu), pa tudi grotesknosti se pisatelj ne more vselej otresti (pretep med Lukanom in Blažičem).

Prevajalec ni imel lahkega dela: bogato liško izrazje je bilo trd oreh, a reči moram, da je svojo nalogo prav dobro rešil. Edini pomislek je nedosledna raba preteklega dovršnika in pripovednega sedanjika, kar večkrat moti. Ta neskladnost je morda že v izvorniku ali pa je nastala zaradi kritja aoristovih in sedanjskih oblik. Za Počcock (II, 126) bi pisal jaz Polčlovek. Manjših pravopisnih pogršk je še več. Če bi se jim prevajalec z malo večjo pažnjo izognil, bi bila knjiga v jezikovnem pogledu vzorna, zakaj tiskovnih napak ni.

Oprema knjige je simbolična: ognjenordeče platno z zlatimi plamenčki. Le na hrbtu je preveč zlate ploskve, ki se lušči. V tej tehniški izdelavi bi bila po mojem boljša rumena podlaga kot na naslovni strani.

Založnica in prevajalec sta izvršila važno delo. Mlajši rod pri nas, ki začinja pisateljstvo, se bo iz Ognjišča lahko uspešno učil zlasti opazovanja ljudi in okolja ter poglobljanja v duševnost raznih značajev. V. Beličič.

Dr. Rajko Nahtigal, Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. I. del. Fotografski posnetek. Ljubljana 1941. XXVI + 215 strani posnetkov. — II. del. Tekst (v cirilici) s komentarjem. Ljubljana 1942. LXXII + 423 + 2 fot. posnetka. Izdala Akademija znanosti in umetnosti.

V samostanu sv. Katarine na Sinaju je ohranjen glagolski rokopis evhologija iz 11. stoletja; to je prevod grške liturgične knjige, ki obsega mašo, obrede za delitev zakramentov in razne blagoslove. Prvi ga je izdal zagrebški slavist L. Geitler (l. 1882), a v pomanjkljivem prepisu. Ruski slavist V. Beneševič ga je l. 1911 fotografiral, a posnetki so se izgubili. Odtlej ni rokopisa nihče več videl. Nekateri (P. Lavrov) so mislili, da se je izgubil. Naposled se je dognalo, da ima rokopis v sinajski samostanski knjižnici napačno signaturo »37 Illyrikon Psalterion«. Prof. Nahtigal je po posredovanju prof. Snoja dobil fotografske posnetke vseh še ohranjenih listov.

Prva polovica sinajskega rokopisa je izgubljena; obsegala je mašni in krstni obred ter še nekaj drugih obrednih molitev. Ohranjeni so le trije listi z odlomki mašne liturgije. Te je R. Nahtigal ocenil v Razpravah Znanstvenega društva za humanistične vede II (1925). Sedaj je izdal ves ostali evhologij v dveh delih.

V uvodu prvega dela je dobro utemeljil potrebo nove izdaje; prva (Geitlerjeva) izdaja je namreč v prepisu tako pomanjkljiva, da je povzročila precej zmede v staroslovenskih slovnica. — Fotografski posnetki so odtisnjeni na podlagi klišejev. Vsi so čitljivi, a nekateri so zaradi povečave nekoliko zabrisani. Odtisnjena sta celo klišeja dveh praznih strani, kar je že prevelika natančnost. Na koncu so odtisnjeni še trije ohranjeni listi iz izgubljene prve polovice evhologija, namreč odlomki mašne liturgije. Tako so prvič izdani vsi odlomki sinajskega evhologija.

Prvi del (posnetki) je važen za primerjanje cirilskega prepisa z izvornim rokopisom in z različnimi njegovimi znaki. Za splošnejšo znanstveno uporabo je mnogo pomembnejši drugi del, cirilski prepis s komentarjem. N. obeta še tretji del s študijo o jeziku spomenika, a že opombe v II. delu tvorijo del te študije in nakazujejo pot k rešitvi vprašanj, kakor pravi v uvodu (XXVII). Važnejša mesta primerja z grškim izvornikom, kjer ga je bilo mogoče dognati, posebno pa s sorodnimi mesti v cerkvenosl. spomenikih. Tu so že drugi slavisti zbrali veliko gradiva, a N. je s samostojnim znanstvenim trudom dodal mnogo novega in pojasnil marsikatero dvomljivo vprašanje. Večkrat omenja, da bo treba še nadalje preiskovati (str. 182 i. dr.). To preiskovanje je N. zelo olajšal, kakor sem skusil, ko sem nekatere njegove vrzeli izpolnil.

Predvsem se da marsikatero vprašanje osvetliti in rešiti po primerjanju z grškimi liturgičnimi knjigami. Tukaj je prof. N. prezrl nekoliko važnih liturgičnih tekstov, ki so v Ljubljani na razpolago. Posebej je treba upoštevati